

**BO'LG'USI JISMONIY TARBIYA FANI O'QITUVCHILARI
FAOLIYATINING ILMIY PEDAGOGIK ASOSLARI**

Xoldorov Zoxid Abduvayitovich

*O'zbekiston-Finlandiya pedagogika instituti Pedagogika va jismoniy madaniyat
fakulteti Jismoniy madaniyat va sport kafedrasasi asisstanti*

Email.zoxidjonxoldorov8@gmail.com

[Tel:99888 390 35 00](tel:998883903500)

Xolboyeva Sevinch

*332 guruh O'zbekiston Finlandiya pedagogika instituti
Pedagogika va Jismoniy madaniyat fakulteti Maktabgacha va boshlang'ich ta'limda
jismoniy tarbiya va sport yo'nalishi talabasi*

ANNOTATSIYA: Mazkur maqolada bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining ilmiy pedagogik faliyatida uchraydigan asosiy atamalar, pedagogik faoliyatni to'g'ri tashkil etish, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchilari ilmiy pedagogik faoliyati davomida alohida e'tibor qaratishi lozim bo'lgan jihatlari va qay tarza yondashish zarurligi, shuningdek, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining innovatsion va texnologik faoliyatini tashkil qilish xususida so'z yuritiladi.

Kalit so'zlar: Jismoniy tarbiya, pedagogik faoliyat, pedagogik mahorat, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining innovatsion faoliyati, kreativlik, texnologik yondashuv

KIRISH. Mamlakatimiz siyosatining vazifalaridan biri bu yoshlarni ham jismonan, ham ma'nan sog'lom bo'lgan avlodni kamol toptirish hisoblanadi. Bugun dunyo mamlakatlari orasida keskinlashayotgan globallashuv jarayonlari sharoitida yuksak ma'naviyatli va jismoniy barkamol bo'lgan avlodni tarbiyalash Vatanimiz kelajagini belgilab beruvchi va xalqimizning ezgu maqsadlarini ro'yobga chiqaruvchi eng muhim omillardan biri hisoblanadi. Bu ezgu ishlarni amalga oshirishda uning huquqiy asoslari ham yaratilgan bo'lib, keng qamrovli ishlar qilinmoqda. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning 2017 yil 3-iyundagi "Jismoniy tarbiya va ommaviy sportni rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PQ-3031-son Qarori va 2018 yil 5-martdagi "Jismoniy tarbiya va sport sohasida davlat boshqaruvi tizimini tubdan takomillashtirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5368-son Farmoni bu sohani yanada rivojlantirishda alohida ahamiyat kasb etadi. Ushbu farmon va qarorlarning asosiy maqsadlaridan biri bu sohadagi nazariy va amaliy bilimlarni yanada chuqurlashtirish va jismoniy tarbiyaga oid bo'lgan ko'nikma va malakalar, tushuncha hamda atamalarni to'g'ri shakllantirishdan iborat. Zero, hozirgi globallashuv jarayonlari keskinlashayotgan

bir davrda bevosita yoshlarning umumiy va maxsus jismoniy tayyorgarligi bilan shug'ullanuvchi jismoniy tarbiya o'qituvchilariga qaratilayotgan e'tibor bu borada muhim ahamiyat kasb etmoqda. Zero, ularning muhim xizmatlaridan biri shundaki, o'quvchi-talabalarni tarbiyaviy, madaniy, tibbiy, sanoat qurilish, ishlab chiqarish kabi kasb-hunarga yo'naltirish bo'lsa, ikkinchidan ularni maxsus jismoniy tayyorgarlik bilan qurollanishga ma'lum darajada xizmat qiladi.

Bugungi kunda yosh avlodga ta'lim va tarbiya berayotgan o'qituvchilar o'zlari zamonaviy innovatsion texnologiyalarni yaxshi o'zlashtirgan hamda axborot-kommunikatsiya vositalaridan to'g'ri va oqilona foydalanish ko'nikmalariga ega bo'lishlari, hamda barcha ta'lim-tarbiyaning sirlaridan voqif bo'lishlari shart. Bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchilari ilmiy pedagogik faoliyati bilan bog'liq bo'lgan masalalarni o'rganishda, eng avvalo, mazkur hodisaga oid tushunchalar va ularning mazmun-mohiyatini to'liq tahlil etish maqsadga muvofiq hisoblanadi. Xususan, "jismoniy tarbiya" tushunchasining o'ziga bir qancha ta'riflar berilganligini ko'rishimiz mumkin. "Jismoniy tarbiya – pedagogik jarayon bo'lib, inson organizmini morfologik va funksional jihatdan takomillashtirishga, uning hayoti uchun muhim bo'lgan asosiy harakat malakasini, mahoratini, ular bilan bog'liq bo'lgan bilimlarni shakllantirish va yaxshilashga qaratilgan"[3]. "Jismoniy tarbiya organizmni har tomonlama chiniqtirishga qaratilgan, sog'liqni mustahkamlashni nazarda tutgan tarbiya, jismoniy mashqlar" kabi ta'riflar berilgan [13]. Har bir bo'lg'usi jismoniy tarbiya fani o'qituvchisi pedagogik mahoratlarni to'liq egallashi uchun: birinchidan, o'z o'quv fanini davr talablari asosida o'zlashtirgan bo'lishi; ikkinchidan, psixologik va pedagogik bilimlarga ega bo'lishi (o'quvchilar xarakteriga mos usullarni qo'llay olishi); uchinchidan, o'zida pedagogik izlanuvchanlik va fidoyilikni tarkib toptirishi muhim ahamiyat kasb etadi. Rus olimi I.P.Rachenko pedagogik mahoratni pedagogik san'atning bir qismi sifatida quyidagi fikrni bildiradi: "Pedagogik mahorat deganda o'qituvchining pedagogik-psixologik bilimlarni, kasbiy malaka va ko'nikmalarni mukammal egallashi, o'z kasbiga qiziqishi, rivojlangan pedagogik fikrlashi va intuitsiyasi, hayotga axloqiy-estetik munosabatda bo'lishi, o'z fikr mulohazasiga ishonchi va qat'iy irodasi tushuniladi"[11]. Shuningdek, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarining pedagogik faoliyatida o'qituvchilik kasbiga sadoqatli bo'lish, o'z fanini o'qitish metodikasini mukammal bilishi, pedagogik qobiliyatlarini namoyish eta olishi, pedagogik texnikani o'z o'rnida qo'llay olishi eng muhim komponentlardan biri hisoblanadi. Shuni ta'kidlash kerakki, har bir bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchisi doimo o'quvchilarga jismoniy mashqlarni yetkazish bilan birgalikda parallel ravishda uning ta'lim va tarbiyasi bilan shug'ullanib, u bilan o'zaro muloqot olib boradi. Har bir o'quvchi aqliy, ruhiy va jismoniy jihatdan doimo rivojlanishda bo'lganligi sababli ham bo'lajak o'qituvchi ular bilan doimiy ravishda

muloqotda bo'lishi, ularning har bir psixologik xarakteri va fiziologik xususiyatlarini inobatga olgan holda ta'sir ko'rsatish mexanizmlarini, avvalo, psixologiya va tarbiya nazariyasini mukammal tarzda o'rganib, o'z kasbiy faoliyatini doimiy rivojlantirib borishi zarur. Shu jihatdan olganda, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchilari ilmiy pedagogik faoliyati davomida quyidagilarga alohida e'tibor qaratishi lozim deb hisoblaymiz:

- jismoniy tarbiyaga doir bo'lgan bilimlar tizimini mukammal egallagan bo'lishi;
- jismoniy mashqlarni o'quvchilarga to'laonli yetkaza olish ko'nikma va malakasiga egaligi;
- o'z fanini o'zlashtirganligi bilan birgalikda umummetodologik fanlar asosini, xususan davlat siyosatining dolzarb masalalarini bilishi;
- atrofda sodir bo'layotgan ijtimoiy muammolar va jarayonlarni o'z nuqtai nazardan mustaqil tahlil qila olishi;
- o'quv jarayoni davomida o'quvchilarning ma'naviy qiyofasi haqida bilimlarga ega bo'lib borishi;
- o'quvchilarning yoshga doir xususiyatlaridan kelib chiqib, zamonaviy pedagogik va psixologik bilimlarni o'rnida qo'llay olishi;
- vujudga kelgan yangi bilimlarni mustaqil ravishda o'zlashtirishi, takomillashtirishi va o'z mehnat faoliyatida ilmiy asosda foydalana olishi;
- o'z ilmiy pedagogik faoliyatida me'yoriy huquqiy hujjatlardan individual foydalana olishi;
- muommala madaniyatiga rioya qilishi;
- o'zlashtirilgan bilimlarni tanqidiy yondashuv asosida tahlil qila olishi;
- o'zlashtirgan bilimlarini o'quvchilarga aniq yetkaza olishi;
- o'z kasbiga nisbatan mas'uliyat hissining shakllanganligi;
- pedagogik faoliyati davomida xorijiy tillardan birini kasbiy malaka yoki ilmiy muloqot almashish vositasi sifatida egallagan bo'lishi;
- zamonaviy axborot texnologiyalaridan samarali foydalana olishi;
- pedagogik faoliyatida zamonaviy pedagogik texnologiyalarni qo'llay olishi va hakoza.

Shuningdek, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z pedagogik faoliyatlarida qo'llaniladigan jismoniy madaniyat atamalarini mukammal bilishlari shart. Albatta, o'qituvchi tomonidan atamalarning tushunarli tarzda aniq va o'z o'rnida qo'llanilishi o'quvchining jismoniy tayyorgarlik sifatini ham yaxshi bo'lishiga bevosita ta'sir ko'rsatadi. Darhaqiqat, har birimiz kundalik hayotimizda jismoniy madaniyat atamalaridan bugun keng foydalanamiz. Deyarli, ta'lim muassasalarida mavjud barcha fanlarda ularni uchratishimiz va u bilan to'qnashish mumkin. Shuni alohida ta'kidlash

kerakki, “bugun dunyo miqyosida mavjud 300 ga yaqin sport turlariga xos 15 mingdan ortiq tushuncha va atamaları mavjud”[10].

Bo‘lg‘usi jismoniy tarbiya o‘qituvchilari o‘z pedagogik faoliyatida o‘quvchilar bilan ishlash jarayonida teran, ta’sirli, mantiqli, chiroyli gapira olishi va o‘z o‘rnida tarbiyaviy ahamiyatga molik iboralardan o‘rnida to‘g‘ri foydalana olishi zarur. Shuni esdan chiqarmaslik kerakki, o‘qituvchining nutqi har bir o‘quvchi uchun ibrat manbai bo‘lib, hatto beparvolik bilan uning jahlini chiqarib, intizomni buzib turgan o‘quvchiga nisbatan qo‘pol muomala, haqoratlash, kamsitish, shaxsiyatiga tegish bilan emas, balki pozitiv yondashgan holda vaziyatdan chiqib ketish xususiyatiga ega bo‘lishi kerak. O‘qituvchi dars mashg‘ulotini olib borar ekan, uning ovozi auditoriyani boshqarish quroli bo‘lishi lozim. Jismoniy tarbiya bilan bog‘liq mashqlarni tushuntirish vaqtida u ovozini kerakli o‘rinda ko‘tarish va pasaytirish orqali o‘quvchilarning nimalarga asosiy urg‘u berish kerakligini bildiradi olishi kerak.

Bugungi kunda bo‘lg‘usi jismoniy tarbiya o‘qituvchilarining ilmiy pedagogik faoliyatida muhim o‘rin tutadigan quyidagi o‘ziga xos yondashuvlarni ko‘rib chiqish mumkin:

1. Kreativ yondashuv.
2. Innovatsion yondashuv.
3. Texnologik yondashuv.

Har bir bo‘lajak jismoniy tarbiya o‘qituvchisi dars mashg‘ulotlari jarayonida kreativlik yondashuvi asosida o‘quvchilarida darsga qiziqitirish yo‘llarini topa olishi lozim. Bu borada, mashhur ruhshunos olim Deyl Karnegi, “insonni biror ishni bajarishga undash va qiziqitirishning yagona usuli mavjud. U ham bo‘lsa, o‘sha inson qalbida ishni bajarishga chinakam ishtiyoq uyg‘otishdir. Majburlov va qiynoqlar ish bermaydi...” deb[4], ta’kidlagani bejizga emas, albatta. Shu o‘rinda kreativlik tushunchasiga izoh berish maqsadga muvofiqdir. “Kreativlik” (ingliz tilidan “create” – yaratish, “creative” yaratuvchi, ijodkor)[6] bo‘lajak o‘qituvchida dars mashg‘ulotlari jarayonida duch keladigan muammolar yechimiga tezkorlik bilan tegishli qaror qabul qilish va ularning yechimi bo‘yicha yuqori darajadagi yangicha ijodiy yondoshuvni ifodalaydi.

Pedagogik atamalar lug‘atida kreativlik quyidagicha izohlangan: “Kreativlik (ijodiylik) – qandaydir yangi, betakror narsa yarata olish, fikrlash, g‘oya va yechimga olib keluvchi aqliy jarayondir”[8].

Kreativlik bo‘lajak o‘qituvchining o‘quvchilarni o‘quv mashg‘ulotlari jarayonida an’anaviy yondoshuv va fikrlashidan farqli ravishda mashg‘ulot samaradorligini ta’minlashga qaratilgan yangi g‘oyalarni yaratish va mavjud muammolarni ijobiy hal qilishga bo‘lgan tayyorgarligi, aniq maqsadga erishish uchun mavjud muammolarni

yechimini topish va uni bartaraf etish qobiliyati shakllanganligi, tasodifan yuzaga kelgan muammolarni oqilona, tezkorlik bilan hal qilinishiga yordam beradi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Shavkat Mirziyoyevning, "Bugun biz davlat va jamiyat hayotining barcha sohalarini tubdan yangilashga qaratilgan innovatsion rivojlanish yo'liga o'tmoqdamiz. Bu bejiz emas, albatta. Chunki zamon shiddat bilan rivojlanib borayotgan hozirgi davrda kim yutadi? Yangi fikr, yangi g'oya, innovatsiyaga tayangan davlat yutadi. Innovatsiya – bu kelajakdir"[1] - degan fikrlari ham muhim ahamiyat kasb etadi. Zero, bugungi ta'lim sohasini innovatsiyasiz tasavvur qilish qiyin albatta.

O'z navbatida, bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini davr xarakteridan kelib chiqib, ularni innovatsion faoliyatga tayyorlashda yangi pedagogik texnologiyalarni yaratish zaruratining oshib borishi va ta'lim-tarbiya jarayonida o'quvchilar faoliyatini boshqarish eng avvalo, jismoniy tarbiya mashg'ulotlarining bevosita barkamol shaxs tarbiyasiga yo'naltirilishi bilan uzviy bog'lik ekanligini unutmashlik lozim.

Bugungi global o'zgarishlar jarayonida uzluksiz ta'lim tizimida innovatsion yondashuvga ehtiyoj tobora oshib bormoqda. Xususan, jismoniy tarbiya fanini o'qitishda zamonaviy pedagogik texnologiyalar asosida innovatsion yondashish zaruratini keltirib chiqarmoqda. Innovatsion yondashuvni uzluksiz ravishda yangiliklar asosida ta'lim-tarbiya jarayonini yangicha g'oyalar, texnologiyalar, zamonaviy interfaol usullar bilan tashkil etish va o'qituvchining izlanishlari davomida shakllanib, takomillashib boradigan jarayon sifatida qarash mumkin. Bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining ta'lim-tarbiya jarayonida innovatsion yondashuvni tadbik etishi, uning pedagogik faoliyatining mazmun-mohiyatini yangicha ko'rinishga olib chiqadi.

Bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisining ilmiy pedagogik faoliyati samaradorligida texnologik yondashuv muhim ahamiyat kasb etadi. Xususan, lug'atlarda "texnika bu (yunoncha techne – san'at, mahorat, qobiliyat) biror bir faoliyat jarayonida qo'llanadigan malaka va usullar yig'indisidir" deb, izohlanadi[7]. Ayrim ilmiy manbalarda "texnika (techne-mahorat, san'at) – insonning moddiy ehtiyojlarini qondirish maqsadida tabiatni o'zgartirish va o'zlashtirish vositalari, usullari majmui" sifatida ta'riflanadi[5]. Milliy ensiklopediyada texnika tushunchasiga mohiyatan aniqroq ta'rif ishlatilgan bo'lib, ya'ni "texnika - moddiy boylik olish hamda odamlar va jamiyatning ehtiyojlarini qondirish maqsadida inson atrofidagi tabiatga ta'sir qilishga imkon beradigan vositalar va ko'nikmalar majmuyidir. Asosiy vazifasi - inson mehnatini yengillashtirish va mehnat unumdorligini oshirish. U tabiat resurslaridan samarali foydalanishga, yer qa'rini, dunyo okeanini, kosmik fazoni o'zlashtirishga imkon beradi"[14] - deb, izohlangan. Demak,

texnikani har qanday sohada qo'llash mumkin bo'lgan usul va yo'l-yo'riqlar yig'indisi sifatida, inson faoliyati jarayonining asosiy vositasi desak bo'ladi.

Bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisi ilmiy pedagogik faoliyatini quyidagi texnologik jarayon asosida olib borishi maqsadga muvofiq deb, hisoblaymiz:

- yangi bilimlarni yig'ish;

- bir tizimga keltirish;

- yig'ilgan bilimlarni o'quvchilarga bosqichma-bosqich yetkazib borish. Demak, texnologik yondashuv bo'lg'usi o'qituvchiga turli innovatsion yo'nalishlarni har tomonlama konseptual va loyihali tahlil etish, shuningdek, dars jarayonida yuzaga kelishi mumkin bo'lgan masalalarni yechishda yangi imkoniyatlarni yaratadi.

XULOSA

Yuqoridagi tahlillardan kelib chiqib, quyidagicha xulosaga kelish mumkin: birinchidan, olib borilayotgan keng qamrovli islohatlar nafaqat turli sohalarida kadrlarni tayyorlash masalasi, balki ta'lim muassasalaridagi jismoniy tarbiya sohasidagi kadrlarning ilmiy pedagogik faoliyatini tubdan takomillashtirish zaruriyatini qo'ymoqda; ikkinchidan, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchilari ilmiy pedagogik faoliyati bilan bog'liq masalalar tahlili shuni ko'rsatadiki, mavzuga oid qarashlar va manbalarning mavjudligiga qaramasdan, ushbu masalani sof pedagogik jihatdan tadqiq qilish lozimligini ko'rsatmoqda; uchinchidan, bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchisi ilmiy-pedagogik faoliyati davomida fanning zamonaviy yutuqlarini pedagogik texnologiyalardan oqilona foydalangan holda o'quvchilarning qiziqishlari, layoqati va talablarini hisobga olgan holda ularning bilimlarni puxta o'zlashtirilishi uchun zarur sharoitlar yaratishi maqsadga muvofiq; to'rtinchidan, bugungi kunda bo'lg'usi jismoniy tarbiya o'qituvchilari o'z ilmiy pedagogik faoliyatida muhim o'rin tutadigan kreativlik, innovatsion, texnologik singari o'ziga xos yondashuvlardan samarali foydalana olish zarurligini davrning o'zi ko'rsatmoqda; beshinchidan, har qanday o'qituvchi dars mashg'ulotlari jarayonida sof fikrli, mard, muomalali, qat'iyatli, ma'naviy va jismoniy yetuk shaxslarni kamol toptirishni o'z oldiga maqsad qilib olishi kerak. Bu esa o'z navbatida, kelajakda mamlakatimiz taraqqiyotiga xizmat qiluvchi yetuk darajadagi kadrlarni shakllanishiga asos bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. Mirziyoyev Sh.M. O'zbekiston Respublikasining Prezidenti Shaxkat Mirziyoyevning Oliy Majlisga Murojaatnomasi. – T. "O'zbekiston" NMIU, 2018. – B.19-20.

2. Abdullaeva Sh.A., Xurramov E.E. Bo'lajak jismoniy tarbiya o'qituvchilarini innovatsion faoliyatga tayyorlash // Zamonaviy ta'lim / Sovremennoe obrazovanie. 2016. № 5. – B.15-16.
3. Abdullaev A., Xonkeldiev Sh. Jismoniy tarbiya nazariyasi va uslubiyati. O'quv qo'llanma. T., O'zDJTI, 2005. 12-b.
4. Muslimov. N.A., Usmonboeva M.H., Sayfurov D.M., To'raev A.B. Pedagogik kompetentlik va kreativlik asoslari / – Toshkent, 2015.
5. Pedagogik atamalar lug'ati. Mualliflar guruhi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti. – T.: 2008. – B.64.
6. Pedagogik atamalar lug'ati. Mualliflar guruhi. O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi "Fan" nashriyoti. – T.: 2008. – B.130.
7. O'zbek tilining izohli lug'ati. 1-jild. – T.: "O'zbekiston milliy ensiklopediyasi" Davlat ilmiy nashriyoti, 2006. 95-b.
8. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi. O'zbekiston Milliy ensiklopediyasi davlat ilmiy nashriyoti. –Toshkent, 2014. –B. 1066.

